

Пуковник ФРАЊО ТУЋМАН

САДРЖАЈ И СИСТЕМАТИЗАЦИЈА ВОЈНЕ НАУКЕ И РАТНЕ ВЈЕШТИНЕ¹⁾

О СУШТИНИ РАТА И УСЛОВЉЕНОСТИ НАЧИНА РАТОВАЊА

Рат је друштвено-хисториска појава, настала у оној фази раз-
витка људског друштва у којој су се јавиле најприје родовско-пле-
менске, а затим и класне, националне и државне подвојености, одно-
сно кад су њихови антагонистички интереси доводили до међусобних
сукоба и оружане борбе.

Од саме своје појаве па кроз читаву историју рат се безиз-
нимно јавља као средство за остварење одређених политичко-еко-
номских циљева — без обзира да ли се радило о оружаном сукобу
између номадских племена, трговачких градова или феудалаца, на-
ционалних или многонационалних држава и њихових савеза, разли-
читих религија и идеологија, или пак о оружаног борби антагони-
стичких друштвених класа.

Кратко речено: ратови су у досадашњој историји били сред-
ство за рјешавање нагомиланих супротности међу класама, нацијама,
државама и политичким и друштвеним савезима на одређеној етапи
развитка њихових протурјечних политичких и економских интереса.

На тај начин, ратови се јављају као логична посљедица раз-
витка унутрашњег друштвено-политичког система и спољних, ме-
ђународних односа, као продужење другим, насилним средствима одре-
ђене унутрашње и међународне политике владајућих друштвено-
политичких снага појединих држава, сила или блокова, односно као
крајње радикално средство за реализацију одређене политике, за по-
стизање или одбрану, поробљавање или ослобођење земље или анта-
гонистичких класа, за обарање противника и његово потчињавање
сопственој вољи и интересима.

Другим ријечима, у читавог досадашњој историји ратови су
били стална друштвена појава кроз коју се у најотворенијем виду
испољавала супротност интереса и борба све нових и нових класних
(унутрашњих) и спољних (међународних) антагонизама. Без обзира
на форму вођења, мотиве и плаштове којима су заогртани, они су у
свим историјским фазама били брутално средство за рјешавање

1) Уводни дио шире ауторове расправе у рукопису о развоју ратне
вјештине.

насталих протурјечности у људском друштву и међународној заједници. И то подједнако на стадију изласка из прахисторије, када још примитивне скупине, по биолошким законима самоодржања, не познају никакво друго средство до физичког уништења и истребљења свега што им се испријечи на путу њихових стихијских кретања, као и од самог почетка развоја цивилизације па надаље, кад ратови настају као економска посљедица најприје из сукоба тражења повољнијих животних услова у другим географским областима, а затим због недовољно развијених продуктивних снага и тежње за географским проширењем и економским освајањем ради задовољења својих све већих потреба и проширених интереса. Али исто тако и у свим вишим фазама цивилизације, онда кад су на основи развијенијих продуктивних снага у појединим државама набујале експанзионистичке снаге прибјегавале бескрупулозној употреби оружане силе да би скршиле отпор слабије развијених народа и области економско-политичкој пенетрацији и експлоатацији, односно да под сваку цијену остваре своје поробљивачке циљеве; или кад су (настале у таквом процесу) поједине империјалистичке силе или групације прибјегавале међусобном обрачуну за супремацију над свијетом, односно појединим његовим дијеловима.

Но, рат се исто тако јавља као форма борбе за рјешавање нагомиланих протурјечности у друштвеном животу и међународним односима, у свим оним случајевима кад су сазријели услови да потлачена класа револуцијом збаци друштвено-политички систем који је постао кочница даљег друштвеног развитка, или у случају кад поробљеним народима или нацијама не преостаје друго но да се оружаном борбом ослободе стране доминације и ослободилачким ратом извојују право на даљи национални и друштвени развитак.

Управо из овог — из суштине реакционарних (поробљивачких) или прогресивних (ослободилачких) циљева (у друштвено-политичком, класном и националном смислу) за које се води оружана борба — произлазе и фансеквенце о суштини, односно о праведном и неправедном карактеру ратова, како за стране (класе и државе) које га воде, тако и за објективну научну оцјену о улози појединих ратова у историји уопће и посебно у националном и друштвеном животу појединих народа.

Према томе, за било какво изучавање ратова, неопходно је прије свега утврдити историјске корјене сваког појединог рата, његове друштвено-политичке и економске основе (које државе и класе воде рат и са каквим циљевима, у каквим је условима настао, односно који су га историјски, економски, друштвено-политички и национални узроци изазвали), јер из тога произлази не само политички садржај и карактер датог рата, већ то у основи опредељује и сам начин вођења ратова, разумије се, у оквирима одређених материјалних и субјективних услова (ниво развитка производних снага и ратне технике, географске околности, степен друштвено-политичког развоја, итд.).

Другим ријечима, суштина свих појава и проблема рата састоји се у његовим узроцима и стварним политичким циљевима, јер сваки рат резултира из одређене политике, — она га рађа, припрема и води, а по окончању убире резултате побједице или сноси посљедице пораза.

Из овог закључка логично произлазе и консеквенце о основним факторима који условљавају начин вођења рата, односно развитак ратне вјештине.

Ради остварења одређених политичких циљева оружаном борбом, политика (у лицу влада или руководећих органа одређених друштвено-политичких снага) припрема и војну организацију адекватну циљевима и карактеру рата који намјерава водити. Јер, иако је војна организација — као уосталом и политика — уопће узевши условљена датим друштвено-политичким уређењем и развитком економике, односно производних снага, она је истовремено увјетована и непосредним циљевима рата.

Овисно о припремама за вођење освајачког (агресивног) или одбранбеног рата, за спровођење револуције (која је такођер рат) или вођење контрареволуционарног рата, одређене друштвено-политичке снаге припремају и своје оружане снаге. Управо карактер рата, за који су намијењене, одређује — у оквиру опћих економских и друштвено-политичких услова — начин стварања, обуке и наоружања оружаних снага. Односно, војна организација као средство за вођење рата, као и сам начин вођења рата, — не овиси једино и само о степену развитка производних снага и друштвено-политичког система, већ и о политичким циљевима рата.

Агресивна политика, која тежи учвршћењу власти и проширењу своје моћи — припремала је увијек као свој инструмент и велике оружане снаге са одговарајућом агресивном доктрином вођења рата, која је редовно тежила уништавању противничких снага и потпуном војничком обарању противника. Насупрот томе, угрожене земље, односно државе које су водиле мирољубиву политику, припремале су оружане снаге за одбранбени рат који су понајчешће биле присиљене водити стратегијом изнуравања, док су револуције, које су тек у процесу борбе требале стварати своје оружане снаге, тежиле прије свега политичком растројству противника да би могле успјешно ријешити основни проблем: како по отпочињању борбе створити своје, а разбити противничке оружане снаге и истовремено офанзивно ратовати са слабијим снагама, јер се само на тај начин може на крају побједити војнички јачег, организованијег и технички боље опремљеног противника.

Из свега досада реченог произлази да су се ратови у читавој досадашњој историји водили за остварење конкретних циљева, односно, за обезбеђење одређених политичких, економских и државних интереса. У сваком рату свака ратујућа страна хтјела је извојевати сасвим одређене користи: или задобити нова богатства и материјална добра, или сачувати стара, или их преузети у властите

руке за обезбјеђење даљег класног, националног или државног развика односно јачања. Отуда произлази и историјска неизбјежност ратова и оружане борбе у људском друштву подијељеном на антагонистичке групације, све дотле док постоји теоретска и практична могућност да поједина страна задобије ратом веће друштвено-политичке (у суштини економске) користи, него што у току рата претрпи штете за извојевање тих својих циљева.

Несумњиво је, да тек наше, нуклеарно и васионско доба, представља у том погледу квалитативно ново стање и отвара нову епоху, јер не само да отклања неизбјежност рата у досадашњем смислу, већ га у свјетским размјерама чини бесмисленим. Овакова промјена настала је као резултат из темеља промијењених објективних услова савременог доба: на бази индустријско-технолошке револуције нашег времена производне снаге достигле су у свом развiku такав степен да отварају такве перспективе благостања и даљег развика, које се не могу постићи никаквим ратним циљевима; на тој основи опћи развика људског друштва креће се у правцу навлдавања класних, националних, државних и блоковских супротности, у правцу отклањања и онемогућавања империјалистичких и хегемонистичких претензија и изградње, социјалистичког друштва; нарочито појава нуклеарног наоружања, које својим разорним могућностима пријети потпуним уништењем не само ратујућих страна већ и читаве цивилизације, представља у том погледу прекретницу и негацију сваке политике која би довела до тоталног свеуништавајућег нуклеарног рата. Не може бити сумње да нови промијењени услови и посебно такав карактер нуклеарног наоружања, намећу политици и промијену њених циљева који воде рату. Међутим, с обзиром да се још увијек ради само о почетном процесу и тек насталим објективним условима за развој у том правцу, а да, с друге стране, још увијек постоје и жилаво се задржавају стари — класни, национални, државни и блоковски — антагонизми, који могу нестати тек смјеном преживјелог капиталистичко-империјалистичког система са новим, социјалистичким свијетом и навлдавањем свега старог, што се и у новим, измијењеним условима огорчено бори против новог које се тек развија кроз савлађивања старих и нових протурјечности — још увијек постоји могућност избијања рата чак и у свјетским, а поготово у локалним размјерама. А то политици и у савременим условима намеће рјешавање задатака изградње таквих оружаних снага и проналажење таквих метода вођења рата, који би омогућили постизање одређених политичких циљева и у новим, нуклеарним условима.

Сва историја ратова, коликогод потврђује да је виши степен развика економике и друштвеног уређења — доносио савршену војну организацију и еволуцију или чак револуционарне скокове у развоју ратне вјештине, толико указује и на једностраност таквог закључка. Прво, на истом степену друштвено-економског развика постојале су увијек велике разлике у војној организацији разних земаља и начину њихова ратовања; друго, војна организа-

ција и ратна вјештина нису се развијале само кроз ратовање оружаных снага друштвено-економски најразвијенијих земаља већ су у ратовима с њима и народи на примитивнијем стадију често испољавали ратну вјештину високог степена, и треће, еволуција у начину ратовања, па чак и револуционарни скокови, нису настајали само због увођења новог, модернијег наоружања и ратне технике на основу развитка производних снага, већ исто толико и због револуционарних друштвено-политичких процеса, односно на бази прогресивнијег друштвеног уређења, а такођер и због позитивне улоге субјективних фактора у стварању конкретним и перспективним условима адекватних концепција вођења рата које су покретале развој ратне вјештине (за разлику од супротних случајева).

Према томе, само сви ти објективни и субјективни фактори, који произлазе како из опћег развитка тако и конкретних посебних услова ратујућих страна, — узети заједно у свој њиховој протурјечности и дијалектичком јединству — условљавају начин ратовања, односно еволуцију и скоковите прелазе у развоју ратне вјештине.

Иако се у развоју ратовања кроз читаву историју одражавају извјесне опће закономјерности, вођење сваког рата условљено је посебним конкретним објективним и субјективним увјетима. Наиме, као што рат, уопће узевши, као историјско-социолошки феномен у току повијести мијења свој друштвено-политички лик, свој унутарњи садржај (мотиве свог настанка и циљеве), тако се у зависности од тога мијења и развија и начин вођења рата. Друкчије речено, поред извјесних опћих законитости које мијењају физиономију ратовања у складу са опћим економским и друштвено-политичким развитком, начин вођења сваког појединог рата увјетован је конкретним условима конкретног историјског раздобља и конкретног стања друштвено-политичких односа и кретања појединих (националних, класних и државних) организама. Из свега произлази, да као што је сваки рат уопће — као и свака друга друштвена појава — историјски детерминиран више или мање различитим друштвено-политичким компонентама због чега је, више или мање, суштински различит од другог, тако се и начин вођења сваког конкретног рата више или мање разликује од сваког другог.

Штавише, не ради се само о разликовању начина вођења једног рата од другог. И у оквиру једног те истог рата, ратујуће стране, односно поједине земље — учеснице у рату могу да воде рат на различите начине у зависности од својих конкретних прилика: објективних и субјективних услова, материјалних могућности, географског положаја, ратних традиција, снаге и морала армије, односно у зависности од унутрашњег друштвено-политичког уређења и међународних односа, од положаја у свијету и циљева у дотичном рату, од конкретног противника и савезника и њиховог начина ратовања. Другим ријечима, у сваком рату, свака ратујућа страна испољава — у већој или мањој мјери — свој начин ратовања, који највише одговара њеним конкретним околностима и остварењу њених ратних циљева,

настојећи управо због тога да свој начин ратовања наметне и своје противнику. Одатле и међусобни утједај ратујућих страна у погледу начина ратовања, односно отуда је и физиономија једног рата обично резултанта обостраног метода ратовања.

О РАЗВОЈУ ВОЈНЕ ТЕОРИЈЕ, САДРЖАЈУ И КЛАСИФИКАЦИЈИ ВОЈНЕ НАУКЕ

Конкретна историјска и друштвена увјетованост карактера и физиономије рата, његове суштине и начина вођења, сама по себи условљава и развој теорија о рату (односно теорије о ратоводству, или спровођењу револуција). У зависности како од опћег тока друштвеног развитка, тако и промјене лика сваког конкретног рата, мијењају се и развијају и све теорије о рату. Другим ријечима, теорије о рату не могу се бавити само опћим категоријама, или опћим закономјерностима у развоју вођења рата, већ морају нужно полазити од његових конкретних услова, односно одређених материјалних и субјективних мотива, узрока и стријемљења.

Отуда, не само да су извјесни опћи принципи и максиме вођења рата, унаточ свој својој „закономјерности“, „опћенитости“ и привидној „непромјенљивости“, подложни промјенама и условљени у времену и простору достигнутим степеном друштвеног развитка, већ су и све теорије о суштини рата, као и начелима и принципима вођења и развоја ратовања, условљене конкретним историјско-друштвеним околностима, односно достигнутим степеном развитка друштвене и војно-теоретске научне мисли.

Управо та чињеница намеће потребу и нужност сталног испитивања и даљег развоја војне теорије, јер је свака војна теорија не само условљена, него и ограничена објективним условима времена и конкретних прилика у којима је настала. Због тога временом теоретске поставке и системи постају мање-више застарјелима. Сваки нови период неизбјежно намеће критичко разматрање дотадашње војне праксе и теорије, одбацавање застарјелих теоретских закључака и система и њихов даљи развој у складу са новонасталим објективним увјетима, опћим захтјевима времена и потребама рјешавања конкретних проблема војне теорије и праксе.

Разумије се, војна теорија, која се служи научним, дијалектичких методом треба да разматра све појаве и проблеме рата не изоловано, већ као јединствену цјелину, у међусобној узрочној повезаности и узајамној условљености. То значи да и развој начина ратовања треба разматрати као непрестани процес кретања и мијењања у коме у међусобној борби одумире старо и рађа се ново, односно у коме већ и квантитативне измјене изазивају еволуцију у начину вођења рата, а њихово нагомиланање и прелаз у квалитативне промјене доводи до скоковитих и корјенитих револуционарних промјена у читавом ратоводству, чешће најприје у ратној пракси, а тек затим у војној мисли, али и обрнуто.

Значај научне војне теорије произлази из саме природе рата. Како је рат у досадашњој историји био неизбјежна појава људског друштва подијељеног државним, класним и другим антагонизмима, а пошто су његови узроци и циљеви, начин вођења и исход одређени прије свега објективном, материјалном друштвеном стварношћу, а тек у секундарном степену субјективним и случајним компонентама, — то се природно и нужно теоретско изучавање рата оформило у посебну, војну науку.

Војна наука спада у област друштвених наука. Развијала се постепено у зависности не само од развоја ратне праксе и војне мисли, већ и осталих друштвених и других наука.

У свом почетном стадију војна наука је била идентификована са теоријом ратне вјештине, тј. била је сведена на припрему оружаних снага и њихову употребу у рату. Међутим, врло рано продрло је сазнање да се рат не може свести само на „чисту ратну вјештину“, да природу рата предодређују економски и други друштвено-политички фактори, да начин вођења рата произлази из карактера наоружања и остале ратне опреме (у зависности од достигнутог степена развитка производних снага) као и циљева ратујућих страна, тј. прије свега од објективних материјалних услова, а не толико и само од таквих субјективних чинилаца као што су личне тежње и квалитете, воља и планови, генијалност појединих великих војсковођа и слично.

У вези с тим војна наука је постепено обухватала, поред ратне вјештине, и све већи број других научних области, најприје војно-техничких, као што су: артиљерија (наука о конструкцији оружја), балистика (наука о кретању зрна), фортификација (наука о утврђивању), а затим и осталих, као што су војна историја, војна географија и топографија, војна администрација и педагогика, итд.

У свом развоју војна наука је — као и остале дисциплине друштвених наука — увелико и непосредно зависила од опћег друштвеног кретања. Наиме, пошто војна теорија има карактер надградње, то је непосредно условљена економским и политичким уређењем друштва. Свака друштвено-економска формација ствара своје војне теорије и војну организацију која одговара њеним концепцијама вођења рата. Војна теорија, одражавајући интересе и тежње одређене класе или нације, представља увијек војну идеологију владајућих снага датог друштва. Управо та чињеница и објашњава запостављање обраде у војној теорији искустава оружаних борби револуција и ослободилачких и револуционарних ратова.

У развоју војне теорије — у прошлости и данас — појављују се, поред научног истраживања, и разне ненаучне теорије, мада понајвише са врло озбиљним претензијама.

С једне стране, срећемо се са разним идеалистичко-субјективистичким теоријама, које поричу постојање објективне закономјерности саме природе рата, односно вриједност војне науке и одређених принципа ратне вјештине у погледу начина вођења рата, већ све

његове проблеме — почев од узрока, преко начина вођења до исхода — своде на случајности, на улогу влада или појединих државника и војсковођа, или пак одлучујућу улогу у ратним збивањима приписују појединим једнострано узетим елементима, као што су националне традиције, морал војске, квалитета старјешинског кадра итд.

С друге стране, као попутна појава таквих субјективистичких погледа јављају се, такође, разне вулгарно-материјалистичке и прагматистичке теорије, које или фетишизирају тзв. објективне законе рата, негирајући улогу свјесне дјелатности човјека као појединца и народа у цјелини, или принципе и начела ратне вјештине третирају као „вјечне“ и „непромјенљиве“ аксиоме, неовисне о конкретним условима, а најчешће одлучујућу улогу приписују искључиво таквим материјалним елементима као што су величина армије или простора, ратној техници уопће или својствима појединих врста наоружања (јуче — тенка и авиона, данас — ракета и нуклеарне бомбе) итд., негирајући улогу осталих објективних фактора који произлазе из опћих друштвено-политичких услова датог времена и посебно сваке ратујуће стране, а поготово таквих субјективних чинилаца као што су ратна доктрина или политичка свијест и морал који произлазе из ратних циљева итд.

Уствари, развој научне војне теорије одвијао се стално у оквирима класне, идеолошке, националне, у наше вријеме и блоковске увјетованости. Одражавајући увијек одређене интересе, развој војне науке био је њима истовремено стимулиран и ограничен. Из друштвене условљености војне науке и произлази њен бржи развој у периодима револуционарних друштвених преображаја и револуционарних скокова у развоју наоружања и ратне технике на бази вишег степена развоја производних снага.

Као наука о рату војна теорија у свом научном истраживању мора увијек и прије свега полазити од ратне праксе, од тражења и откривања узрочности унутрашње повезаности разних појава рата, и законитости развоја ратних збивања. Да би могла предвиђати и утицати на ток будућих ратних догађаја, војна теорија мора искуства прошлости критички обрађивати, издвајајући случајно и спорадично, а указујући на законитост и увјете под којима одређене појаве испољавају позитивне или негативне тенденце.

Поред позитивног развоја искустава прошлих ратова, војна теорија у научном предвиђању будућег рата мора полазити од основе савремених достигнућа војних и других наука, заснивајући своје закључке не само на насталим измјенама већ и предвиђајући све оне посљедице које произлазе из економског и друштвено-политичког развоја и посебно прогреса наоружања и остале ратне технике.

Из свега реченог произлази да је циљ војне науке да научно објасни и предвиди карактер и физиономију рата у будућности (друштвено-политичку условљеност његова настанка, начина вођења и исхода).

Садржај војне науке, према томе, у основи јесте: испитивање друштвено-политичких узрока, циљева и посљедица рата, изучавање економских и морално-политичких односа ратујућих страна и утједаја њихових стварних и потенцијалних савезника, испитивање људских и материјално-техничких средстава за вођење рата, истраживање географских и других услова, изучавање форми изградње оружаних снага, предвиђање начина вођења рата, испитивање свих тих и других фактора сваког посебно и у њиховој узајамној повезаности и условљености, јер ни један сам по себи не испољава одлучујући утјецај на ток и исход рата ван комплексних услова који тек кад се узму у цјелини дају реалну и објективну историјску ситуацију, у којој рат настаје, у којој се води и која предодређује његов крајњи исход.

Што се људско друштво више развијало, то је рат шире захваћао све нове и нове области друштвеног и националног живота, а у вези с тим се све више ширио и садржај војне науке и све је сложеније постајао проблем њене класификације.

У Старом и Средњем вијеку војна мисао се углавном исцрпљивала у оквиру разматрања војне историје, стратегије и тактике. У 18. стољећу развитак ватреног наоружања доводи до осјетног диференцирања тако да се, поред наведених, појављују већ и артиљерија и фортификација као посебне науке, затим војна географија и војна администрација. Наполеонови и каснији ратови дали су подстицај за јединствено третирање стратегије и тактике у оквиру теорије ратне вјештине, а индустријска револуција и нарочито буран технички прогрес заснован на електрици и експлозивном мотору довео је до интензивног развоја читавог низа посебних војно-техничких наука. Научно-технолошка револуција нашег времена, заснована на нуклеарној енергији и електроници, која је већ довела до појаве нуклеарног наоружања и ракетне технике, дала је неслућене размјере даљем развоју нових војно-техничких наука.

У војној литератури и теорији, ни код нас ни у иностранству, не постоји ни јединствено ни преовлађујуће гледиште, како о садржају тако и о класификацији војне науке.

На основу досадашњег развоја војне мисли и теорије о природи и проблемима рата у наше доба, сматрам да би савремена војна наука могла да има сљедећу подјелу на основне научне области:

- опћа теорија рата
- теорија ратне вјештине
- теорија војне обуке или војна педагогија
- војна историја
- војна организација
- војна економика и администрација
- војна географија
- војно-техничке науке

Опћа теорија рата треба да се бави изучавањем опћих закона и друштвено-политичке суштине рата, економских, материјалних,

људских, техничких и других објективних и субјективних фактора који утјечу на карактер, ток и исход рата. Она треба да обједињује опћа питања свих осталих војно-научних грана која се односе на припрему оружаних снага и земље и на вођење рата у цјелини.

Теорија ратне вјештине која се бави начином вођења рата, односно формама и методима оружане борбе, представља најважнију дисциплину војне науке, која уз опћу теорију рата чини окосницу и даје правац свим осталим научним дисциплинама.

Теорија војне обуке или војна педагогија треба да се бави разрадом научних метода и форми морално-политичког васпитања и борбене обуке личног (борачког и старјешинског) састава и читавог народа, ради индивидуалне и колективне припреме јединица, оружаних снага и читавог становништва, како за вођење рата у цјелини, тако и специфичних ратних дејстава. Овдје спада и разрада метода пропаганде у циљу сузбијања, као и активног психолошког дејства у односу на противну ратујућу страну.

Војна историја бави се изучавањем историје оружаних борби и ратова, ратне вјештине, оружаних снага, наоружања и ратне технике, појединих области војне науке, као и питањима војне историографије и војно-историјских извора.

Војна организација изучава проблеме формациског састава, организације и развоја јединица, родова, служби и видова оружаних снага, попуне и мобилизације, командовања и руковођења, односа војних и цивилних власти и уопће функционирања цјелокупног војног и државног механизма за вођење рата.

Војна економика и администрација бави се проблемима снабдјевања и збрињавања у циљу обезбјеђења материјално-техничке попуне оружаних снага, припреме и обезбјеђења резерви за вођење рата, односно организацијом производње (ратне привреде), набавке и потрошње материјално-техничких потреба оружаних снага.

Војна географија изучава физичко-географске услове, економику и друштвено-политичко стање ратујућих страна у смислу њиховог утјецаја на вођење рата у цјелини или парцијалних ратних дејстава на појединим ратиштима, војиштима или зонама.

Војно-техничке науке обухватају широку скупину разних војно-техничких наука до којих је довео буран развој војне технологије, на примјер, балистика и друге посебне научне гране за поједине врсте наоружања и ратне технике копнене војске, ваздухопловства и морнарице, данас посебно нуклеарног оружја и ракетне технике, затим војно-инжињеријске, кемијско-биолошке, радио-техничке и сличне и нове научне гране до којих нужно доводи нагли развој ратних техничких средстава.

У војно-техничке науке спадају и војна топографија и метеорологија, а најновија средства ратне технике изазивала су потребу развоја и војне геодезије, електронике итд.

Војна наука представља јединствену цјелину, а не механички скуп свих наведених и других војно-научних дисциплина. Развој по-

јединих војно-научних дисциплина произлази како из развоја опћих друштвених и природних наука, тако и њихове међусобне тијесне повезаности и условљености њиховим специфичним и опћим задацима у оквиру јединствене војне науке.

Сталан развој појединих војно-научних дисциплина и војне науке као цјелине — која, као што је речено, има конкретна историјска обиљежја, — у зависности од нових економских и друштвено-политичких услова, нових достигнућа и захтјева, — поставља се као императив у циљу дубљег сагледавања и правилнијег предвиђања саме природе рата у прошлости и данашњости и посебно начина његовог вођења у будућности.

ТЕОРИЈА И ИСТОРИЈА РАТНЕ ВЈЕШТИНЕ

Садржај и метод ратне вјештине

Ратна вјештина изучава начин вођења рата, односно методе припреме и вођења оружане борбе, а њена историја истражује еволуцију или боље речено историјски развој начина ратовања или оружане борбе.

Историја ратне вјештине показује да се методи вођења рата, односно форме оружане борбе, стално мијењају у зависности од промјена у опће-друштвеном развоју.

Развитак ратне вјештине врши се како еволутивним путем — кроз постепене промјене у начину вођења рата, тако и револуционарним скоковима — било постепеним прелазом квантитета у нов квалитет, било револуционарним промјенама у друштвеном систему, или открићем таквих ратних средстава која нужно изазивају нагле корјените промјене у вођењу оружане борбе и рата. На тај начин, промјене у начину ратовања могу бити изазване насталим суштинским промјенама у саставу и карактеру оружаних снага (као резултат револуционарних друштвених преображаја), а с друге стране, настале дубље промјене у методу ратовања изазивају нужно измјене у изградњи оружаних снага.

Развитак и промјене у начину ратовања одвијају се кроз борбу протурјечности не само између старих доктринарних погледа и увријежених принципа ратне вјештине, створених на традицијама и искуству прошлости и нових захтјева, већ и између застарјеле материјалне основе оружаних снага (организацијско-формацијске структуре, наоружања, система мобилизације итд.) и нових захтјева који произлазе било из промијењених опћих услова, било из конкретних околности под којима се одвијају ратна дејства. Рјешавање ових протурјечности одвија се у теорији и пракси надвладавањем старих схватања, теоретских принципа и борбених метода новим формама и садржајем. Несагледавање и игнорисање нових захтјева и тенденци манифестирало се често у ратној пракси ако не потпуним поразом,

а оно великим непотребним губицима. Уопће узевши, даљи развитак ратне вјештине долазио је увијек као резултанта усклађености између датих материјалних услова (друштвено-политичке подлоге и средстава за вођење рата) и свијесне дјелатности људи (проналажење адекватног начина вођења рата, односно форми оружане борбе за остварење одређених циљева).

Хисторијско искуство прошлих ратова треба да представља полазну основу за даљи развој ратне вјештине, али свако механичко, конзервативно задржавање старих метода неминовно проузрокује теже посљедице. Искуство говори да је теорија ратне вјештине не ријетко заостајала иза нових услова и да је обичан војник често у ратној пракси стихијски налазио нове методе борбе и нови борбени поредак, који је одговарао новим условима и промјењеним тактичко-техничким захтјевима новог оружја или измјењеног противника.

Иако карактер друштвено-политичке структуре и развитак производње у основи предодређују начин вођења рата, развој ратне вјештине не овиси само о овим материјалним чиниоцима. У развојку ратне вјештине одувјек су велику улогу играле и такви субјективни елементи као што су националне и борбене традиције, морално-политичко стање армије, свијесна дјелатност и борбена спремност личног и старјешинског састава, као и стваралаштво, способност и таленат војсковођа. Свако негирање велике улоге ових субјективних фактора представља уствари фетишизирање тобоже одлучујућих материјалних фактора и проповједање пасивног фаталитичког препуштања стихији, уствари вољи противника. Но, исто тако сва идеалистичка тумачења по којима не постоји објективна закономјерност, већ начин вођења рата овиси прије свега о разним субјективним чиниоцима, нормално одводе до авантуризма.

Према томе, у вођењу рата исто толико је погрешно канонизирање објективних закона ратне вјештине, јер се тако постаје њихов роб, као што је штетно и њихово негирање, које се такође редовно скупо плаћа.

У вези са улогом објективних и субјективних елемената у развоју ратне вјештине треба још споменути да се примаран утјецај економске структуре друштва и степена развитка производних снага не смије схватити механички. Тај утјецај није непосредан и аутоматски већ се остварује кроз свијесну дјелатност људи. Наиме, висока ратна техника — као резултат високо развијених производних снага — не условљава сама по себи и висок ниво ратне вјештине, као што ни иста ратна техника код обје ратујуће стране и у исто вријеме не предодређује исти начин вођења рата.

Заснивајући се на анализи улоге објективних и субјективних фактора, научна теорија ратне вјештине у истраживању начина ратовања не може искључити ни улогу непредвиђеног или случајности, који такођер испољавају свој утјецај на ратне догађаје. „Хисторија би имала — писао је Маркс — веома мистичан карактер ако

„случајности“ не би играле никакву улогу“. Случајности додуше дјелују у границама опће законитости, али убрзавање или успоравање процеса умногоме зависи од њих. За садржај ратне вјештине, односно проучавање развоја ратовања, од највеће је важности уочавање и одјелјивање нужних и законитих појава од случајних и спорадичних, као и утврђивање оних појава које представљају опћу законитост и тенденцу развоја ратовања за разлику од оних које су резултат конкретних специфичних услова или чак случајних околности.

Подјела (систематизација) теорије ратне вјештине

Најраспрострањенија и најстарија подјела ратне вјештине је она на два подручја — стратегију и тактику.

Међутим, већ почетком 19. стољећа (послије Наполеонових ратова) у војној теорији појавила се објективна потреба за даљом диференцијацијом ратне вјештине. У то вријеме стратегија је третирана и као ратководство, тј. политика, и као вођење рата у цјелини, а тактика као употреба оружаних снага у боју.

Клаузевиц, на примјер, поистовјећује ратну вјештину са теоријом рата, али поред стратегијских и тактичких циљева говори и о „међуциљевима“, а као посебну категорију третира и „маршманевар“, који може да буде како предмет стратегије тако и тактике. (Осим тога, он припреме за рат издваја из ратне вјештине.)

Жомини, међутим, разликује већ тада пет грана ратне вјештине: стратегију, велику тактику, логистику, тактику и инжињеријску вјештину. Већ у тој подјели логистика, у чији домен спада маршевско помјерање армија, има улогу повезивања стратегије и тактике. Осим тога, он је у оквиру стратегије не само разрадио теорију о операцијским правцима, него је и иначе, као и прије њега Лојд и Билон, у домену стратегије обрађивао проблеме оператике.

На основу даљих искустава из пруско-аустријског рата 1866 и пруско-француског из 1870/71 Молтке је извршио коректуру у подјели ратне вјештине. Иако се формално још држи усвојене подјеле, он ју је у суштини напустио, јер стратегију везује за захтјеве политике и опћу припрему оружаних снага за остварење политичких циљева рата, а као посебну њену категорију третира израду операцијских планова и саме операције, коју треба водити без политичких обзира.

Послије тога, већ за вријеме Шлифена, дефинитивно је прихваћен појам „операције“ у њемачкој војној теорији ради означавања „једног самосталног, у себе затвореног — на почетку стратегијског, а на завршетку тактичког — низа догађаја“.²⁾

Са тог становишта полази касније и Лидел Харт кад издваја „вишу стратегију“ (*grand strategy, higher strategy, war policy*) као

²⁾ Gen. v. Sodenstern: *Operationen, Wehrwissenschaftliche Rundschau*, Darmstadt, 1/1953.

ствар ратоводства, а појам стратегије задржава на војне операције. Појам *grand strategy* јављао се и прије њега, већ у 19. стољећу (Чарлс Омен).

Индустријски и привредни развој (нарочито војна улога железница) истакао је још у ратовима прошлог стољећа (1861—65, 1866 и 1870/71) велик значај „оперативних покрета“ и „операција“, док Лидел Харт и каснији теоретичари полазе од повећаног значаја „стратегиских маневара“ у доба моторних и оклопних возила и авијације.

У својим „Стратејским теоријама“ Кастекс, разматрајући војне проблеме између два свјетска рата, третира политику, стратегију и тактику као међусобно повезану цјелину без јасно раздвојених дјелова, али доста мјеста посвећује „стратејском маневру“ као средству руковођења операцијама.

На тај начин стратегија се — нарочито у земљама које су морале рјешавати проблеме међуконтиненталног ратовања и које су развијале самосталне видове, најпре копнену војску и морнарицу, а затим и ваздухопловство — уствари свеле на проблеме оператике, а њени проблеми пренешени су у домен велике стратегије или ратне политике.

Совјетска војна доктрина усвојила је подјелу ратне вјештине на три подручја: стратегију, оперативну и тактику. Она стоји на познатом материјалистичком становишту, које је још од класика постало основом марксистичке војне мисли, о тијесној повезаности политике и рата не само на нивоу стратегије већ и тактике.

Појава и форма вођења „хладног рата“ на политичком, идеолошком, привредном и војном плану (локални ратови), и посебно нуклеарно и ракетно наоружање, наметнули су потребу даљег развоја војне теорије и у погледу систематизације ратне вјештине.

У периоду „хладног рата“ војни сукоб (оружана борба) представља кулминацију рата, али не и рат у цјелини, јер се води и прије прелаза у „врјући рат“ и по његовом окончању ради ширења идеолошког, политичког и економског утјецаја.

Нуклеарно и ракетно наоружање својим својствима несумњиво мијењају досадашња схватања о оквирима подјеле ратне вјештине на стратегију, оперативну и тактику, односно у сваком случају намећу њихово испитивање.

Изразак стратегије у глобалне и свемирске просторе такођер изазива и нове теоретске проблеме.

Међутим, и поред опћег карактера и универзалности војне теорије (као и сваке друге науке), односно захтева да се и војна теорија развија у овисности о новим опћим условима, — у развоју наше војно-теоретске мисли треба полазити и од тога да она треба да одговара прије свега нашим условима и потребама. Очито, у пракси се нешто друкчије постављају војно-теоретска питања тамо гдје се рјешавају проблеми вођења рата у интерконтиненталним и свемирским

размјерама, а друкчије тамо гдје се рјешавају проблеми одбране у националним границама.

Код нас се, насупротив већ усвојеној тројној подјели ратне вјештине на стратегију, оператику и тактику, у посљедње вријеме јављају мишљења да треба избацити оператику. Извјесно оправдање за такав став свакако постоји у чињеници да се данас уопће и посебно код нас у још већој мјери испреплићу стратегијски и тактички проблеми вођења рата. Но, исто тако је чињеница, да и поред тога остаје проблем операције као засебне категорије у вођењу рата у ратној пракси, па је треба третирати и у војној теорији. Осим тога, и поред изнијете чињенице да тројна подјела ратне вјештине, у досадашњем смислу више не одговара сасвим новим условима, иста је ствар и са још ранијом подјелом на двије категорије.

Због тога сматрам да је засада боље остати при, код нас тек усвојеној, тројној подјели на стратегију, оператику и тактику. Оваква подјела одговара још увијек преовлађујућој систематизацији ратне вјештине у сувременој војној теорији: истовјетна совјетска и разне сличне варијанте на Западу (ратна политика, велика или више стратегија, стратегија, мала стратегија, велика тактика, тактика) гдје се појмови „мала стратегија“ или „велика тактика“ углавном јављају као синоними за оператику.

Разумије се, у нашој војној теорији, оваквој (и свакој другој) подјели морамо дати садржај адекватан захтјевима вођења рата не само у новим, него и у посебним нашим условима. За нас очито није прихватљиво да у домен „оператике“ („мале стратегије“ или „велике тактике“) спадају само армијске и фронтоске операције или чак група армија и фронтова, односно само здружене операције видова оружаних снага.

У погледу односа између политике и стратегије који се дуго постављао у војној литератури и пракси, данас неоспорно преовлађује мишљење — са изузетком милитаристичких и бонапартистичких тенденци — да је између њих неопходно такво разграничење по коме *ратоводство* спада искључиво у надлежност политике, односно државног политичког руководства, док војна стратегија представља само њено средство за обезбјеђење одређених политичких циљева.

У том смислу, у домен *ратоводства* које треба да руководи ратом у цјелини спада: одређивање ратног циља, савезника и опће концепције начина вођења рата на основу унутрашње и спољне политике, економског и привредног потенцијала земље, затим одређивање мобилизације материјалних и људских извора и усклађивање војних и цивилних потреба.

У домен *стратегије*, коју остварује највише војно тијело (врховна команда, секретаријат народне одбране или генералштаб) спада: разрада ратне доктрине на основу утврђене концепције вођења рата, израда ратног плана, изградња и материјално обезбјеђење оружаних снага, руковођење војним операцијама у цјелини.

У домен *оператике*, коју остварују више оперативне, здружене и самосталне команде, спада: разрада операцијских планова, борбена припрема јединица оружаних снага и спровођење ратних дејстава, односно операција на одређеном дијелу ратишта, односно војишту, или чак подручју, или зони уколико дејствују самостално.

У домен *тактике* спадају непосредне ратне припреме појединих јединица и бојишта и извођење борбених дејстава како самосталних дијелова и родовских јединица, тако и здружених јединица и састава родова и видова оружаних снага на копну, у ваздуху и на мору.

Разумије се, неке круте и сасвим одређене границе између појединих дијелова ратне вјештине не могу се уопће поставити. Оне ће бити различите у различитим условима ратне ситуације. Основно је да се у припремама и начину вођења рата огледа јединствено схватање одређене ратне доктрине на свим степенима ратне вјештине.

Периодизација историје ратне вјештине

У периодизацији историје ратне вјештине војни писци се обично држе или конвенционалне подјеле опће историје на стари, средњи и нови вијек, или уобичајене подјеле по историјско-материјалистичкој методологији на првобитну заједницу (праисторију), робовласнички поредак (стари вијек), феудални поредак (средњи вијек) и капиталистички поредак (најновији вијек)³⁾.

Унутар овако или онако усвојене опће периодизације војни писци и теоретичари врше различите систематизације, већ према својим полазним основама, циљу и методу, на поједине периоде значајне за развој ратне вјештине.

У непосредној обради историје ратне вјештине у совјетској војној историји налази се углавном од периодизације која одговара друштвеним формацијама. Међутим, у примјени тог метода совјетски војни писци, с једне стране, нису били досљедни, а са друге, неки њихови закључци се тешко могу прихватити.

Разин је, на примјер, у најпознатијој совјетској „Историји ратне вјештине“ (коју је издао још 1938-39. г., а коју је према властитим ријечима „темељито прерадио“ још 1940-41., а затим поново 1948—1954) усвојио четири основна периода у развоју ратне вје-

³⁾ Међутим, да и у погледу периодизације опће историје основна разлика не произлази из примјењеног метода, види се и из примјера „Свјетске историје“ совјетске академије наука, која је (у 10 т.) почела излазити у Москви 1956 г., а у којој је усвојена нешто модифицирана опћа периодизација: првобитна заједница, стари вијек (до 5. ст. н. е.), средњи вијек (од 5. до средине 17. ст.), нова историја (од енглеске револуције средином 17. ст. до Октобарске социјалистичке револуције) и најновија историја.

У нашој литератури генерал Томац је у својој „Војној историји“ (Београд, 1959) дао слиједећу периодизацију (до француске револуције): робовласничко друштвено уређење — стари вијек, феудално — средњи вијек, апсолутистичко-феудални поредак — нови вијек.

штине: робовласнички, феудални, мануфактурни и машински. При томе је — насупрот Марксу и стварности, јер је период мануфактурне привреде био у Европи од половине 16. до краја 18. стољећа — према Стаљиновом становишту и читаво 19. стољеће сврстао у мануфактурни период рата.

Оваква периодизација развоја ратне вјештине, односно начина ратовања, тешко се може прихватити из два разлога.

Прво, из ње произлази као да прије робовласничког поретка није било оружане борбе и ратова, односно да „оружани сукоби — како каже други совјетски писац, Строков, оправдавајући такову подјелу — између појединих родова и племена, који су се понекад дешавали у вријеме првобитне заједнице, не могу бити названи ратовима, пошто они нису проистицали из самог карактера друштвених односа. По својој природи ти војни сукоби се у принципу разликују од ратова класног друштва“.⁴⁾ Овдје је очито стаљинистички прагматизам — по коме не може доћи до рата између двије социјалистичке земље, због чега је и информбировски напад на социјалистичку Југославију мотивисан не само њеним прелазом у капитализам већ чак и „фашизацијом“ — пројектован на далеку историју и у војној теорији одвео у чисти идеализам. Јер, ако „војни сукоби“ у првобитној заједници „не могу бити названи ратовима“ зато „што нису проистицали из самог карактера друштвених односа“, и што се „разликују од ратова класног друштва“, поставља се питање из чега су онда проистицали, и зар се и ратови класног друштва не разликују међу собом?!

И, друго, таква основна периодизација извршена је по два супротна метода: за прва два периода (робовласнички и феудални) узет је критериј друштвених формација, а за друга два (мануфактурни и машински) критериј начина производње, односно основне енергетске снаге у рату.

Ову недоследност изгледа да су поменути писци покушали исправити давањем ширих образложења.

Тако, Разин пише да ратна вјештина мануфактурног периода рата обухвата „ратну вјештину периода учвршћења апсолутизма и раних буржоаских револуција, побједи и учвршћивања капитализма и почетка кризе капитализма“, а ратна вјештина машинског периода рата — „ратну вјештину“ епохе империјализма и социјалистичких револуција“.⁵⁾

Строков пише да „смјену мануфактурног периода рата машинским периодом изазива прерастање капитализма у империјализам“ и да је „први рат тог новог периода био свјетски рат 1914-18. године“,⁶⁾ а затим даље покушава, уствари, да умјесто мануфактурног и

4) А. А. Строков: История военного искусства, Москва 1955, стр. IV.

5) Разин: История военного искусства, Москва 1955, стр. LXX.

6) А. А. Строков: История военного искусства, Москва 1955, стр. XXXIII.

машинског периода рата уведе период „ратне вјештине капиталистичког друштва“ коју дијели на:

„— ратну вјештину периода побједе и консолидације капитализма — од француске буржоаске револуције до Француско-пруског рата и Париске комуне (даљњи развитак мануфактурног периода рата);

— ратну вјештину периода почетног опадања капитализма — од Француско-пруског рата и Париске комуне до побједе велике Октобарске социјалистичке револуције у Русији и завршетку Првог свјетског рата (прелаз на машински период рата; машински период рата);

— ратну вјештину периода опће кризе капитализма (машински период рата).“

И Разиново, а поготово изнијето образложење Строкова, исувише одише шематизираним теоретисањем. По Строкову би Други свјетски рат требао бити карактерисан „опћом кризом“ ратне вјештине капитализма, а осим тога непотпуни су им закључци и у погледу карактера данашњег периода, пошто би логично требало извести закључак да се већ од Октобарске револуције налазимо у периоду ратне вјештине социјалистичког поретка, а то ни поменути аутори нису учинили, јер би то било исувише једнострано.

Очигледно је да овакова класификација хисторије ратне вјештине, која трпи од мањкања досљедности у примјени дијалектичког, научног метода већ у свом уводном дијелу, не може дати потпуно задовољавајуће резултате ни у свом конкретном истраживачком дијелу, јер оквир и систематизације нису само формалне природе већ обавезују и у погледу садржаја.

Из овога, међутим, не произлази да није могућно, а још мање потребно, истраживање развоја ратне вјештине по друштвеним формацијама. Само, у том случају треба тај метод досљедно примјенити у смислу испитивања ратне вјештине у свакој друштвеној формацији, односно у свим временским раздобљима у којима се поједине формације јављају у свом развоју и симултано једна поред друге. Тако досљедно примјењен метод несумњиво има и своје предности у погледу упоредног истраживања утјецаја разних друштвених формација на развој ратне вјештине. Међутим, неизбежни су му недостаци у томе што ни у једно доба не само да није било само „чистих“ друштвених формација према наведеној категоризацији, већ су оне

готово увијек постојале једна поред друге, а развој ратне вјештине није био увијек условљен првостепено начином ратовања више друштвене формације, а често је произлазио из врло сложених друштвених и ратних збивања. Другим ријечима, неопходно је истраживање ратне вјештине и по друштвеним формацијама али се примјеном тог критерија не може на посве задовољавајући начин извршити периодизација историје ратне вјештине на поједине временске епохе.

Иако је — разумије се — за даље истраживање историје ратне вјештине или развоја начина ратовања, основно познавање историјске стварности и досљедна примјена дијалектичког марксистичког метода, ипак је важно да и сама периодизација не спутава, већ напротив, омогућује свестрано истраживање свих појава у једном те истом периоду.

Због тога сам мишљења да је можда најприкладнија подјела по карактеристикама основног ратног наоружања у појединим историјским епохама. На тај начин историја ратне вјештине или развоја начина ратовања дијелила би се на: период хладног оружја, период ватреног оружја, период машинског ратовања и период ракетног и нуклеарног наоружања. У војној теорији јављала се и раније обрада ратне вјештине по овом критерију (наоружања), (Фулер и др.), али досада није извршена подјела историје ратне вјештине у смислу овако заокруженог, цјеловитог система периодизације.

Предност такове периодизације у односу на све изнијете јесте, прво, у томе што је спроведена по истом принципу од почетка до краја; друго, што се само временско одређивање поменутих раздобља може одредити са далеко већом тачношћу; треће, што такова периодизација развоја ратне вјештине сама по себи садржи у далеко већој мјери већу законитост, односно заједничке карактеристике вођења рата у појединим историјским епохама.

Ради се, наиме, о томе да овакова периодизација сама по себи означава већ епохе развоја посебне научне дисциплине коју истражује историја ратне вјештине, а поред тога даје могућност да се у истом историјском раздобљу испитује начин ратовања разних друштвено-политичких формација, које су истодобно постојале једна поред друге или произлазе једна из друге, а служиле се — у смислу овакове периодизације — у основи истоврсним наоружањем. Хладним оружјем ратовале су (често и истовремено) и племенске заједнице и робовласничке државе, као што се касније у периоду ма-

шинског наоружања или чак и данас у периоду ракетног и нуклеарног наоружања развија ратна вјештина агресивних и одбрамбених ратова, односно колонијалног поробљивања и империјалистичких освајања и националних и социјалних револуција.

Оваковој периодизацији такођер може да се приговори, јер и она полази само од једног елемента који опредјељује начин ратовања. Међутим, она отклања оне нелогичности које се појављују код периодизације по друштвеним формацијама због тога што су поједини друштвени системи у појединим регионима трајали врло различито, односно док су поједини народи миленијима преживљавали, на примјер, робовласнички систем, докле су други (међу њима и југославенски) прескочили ту друштвену формацију. Даље, док је прогрес у развитку друштвених формација био и још увијек јесте врло различит, докле су преовлађујућа средства наоружања која дају опћу физиономију ратовања далеко универзалнија и примјењивана од оружане снага потпуно различитих друштвених формација.

Предложена периодизација омогућава, такођер, прегледније праћење саме еволуције, односно развоја ратне вјештине. Интересантно је, на примјер, да је прелаз од хладног на ватрено оружје у вођењу рата трајао читаво три стољећа послје појаве барута на бојном пољу, да је машинска техника знатно брже — за свега пола стољећа — дала своју физиономију рату, а нуклеарно наоружање је за свега једну деценију постало доминантно и ударило печат на вођење рата у свјетским размјерама. С друге стране, овакова еволуција и револуционарни скокови у развоју начина ратовања нису били потпуно истовјетни с друштвеним развојем, штавише, старије или конзервативније друштвене формације редовно су располагале савршенијим и моћнијим наоружањем и ратном техником.

И на крају, сматрам да је не само допустиво, већ из наведених и сличних разлога и научно оправдано па чак и нужно, да свака посебна научна дисциплина — у какове спада и историја ратне вјештине — изграђује своју посебну периодизацију и класификацију адекватну садржају и циљу свог испитивања.